

nós.

NUM. 9
31 Janeiro de 1922

As mulleres galegas nos tempos de

NÓS

Encarna Otero

Historiadora e membro do Padroado do MPG

O grupo Nós, a revista *Nós*, a xeración Nós, marcan do 1900 ao 1936 a vida política e cultural galega, tan intensa e rica na conquista de dereitos, na mudanza económica, cultural, social e política, na construción dunha *NAZÓN, Galiza*, habitada e, por tanto, integrada por homes e mulleres. Un marco amplo, denso e complexo de novos proxectos e realidades, de esperanzas e de soños que callan na aprobación dun estatuto de autonomía no mes de xuño de 1936. Eles e mais elas serán os protagonistas deste demorado proceso.

Como está a ocorrer na Europa e noutros continentes, as mulleres son protagonistas activas de accións e de pronunciamentos para a conquista de dereitos; aínda que é ben certo que grande parte das forzas políticas e culturais están integradas, case que en exclusiva, por elementos masculinos, e a revista *Nós* (1920-1936) non constitúe unha excepción, as prácticas sociais e os costumes desenvólvense baixo o dominio dos homes. Soamente Francisca Herrera Garrido (1869-1950) escribiu achegas en tres núme-

ros: “A muller galega” en 1921¹, un ensaio costumista e conservador moi acorde cos contidos da revista, un conto, “A neta da naipeira”, publicado en 1923² e un texto poético, “A Nosa Nai Galiza”, que viu a luz en 1931³. Esta autora mesmo chegou a formar parte do consello de redacción do *Boletín Nós* a partires do nº 13, difundido en novembro de 1922. Nos suplementos 30-31, do ano 1931, sairá publicada unha conferencia de Mª Pura Lorenzana sobre o nacionalismo galego que impartira dous anos antes na asociación Xuventude Católica Feminina de Santiago⁴. Esta autora colaboraba como socia activa co Seminario de Estudos Galegos e pertencía á Irmandade da fala de Compostela e ao partido galeguista.

Mais as mulleres galegas nestes anos foron protagonistas, escribían, participaban na vida cultural, social e política, estudaban, traballaban e loitaban por mudar as súas vidas e con elas as de toda a sociedade galega. Os congresos, publicacións, traballos, exposicións etc., organizados e difundidos no centenario das Irmandades da Fala, dan conta dos nomes

1. *Nós*. *Boletín Mensual da Cultura Galega*, nº 6, agosto de 1921, pp. 8-15

2. *Nós*. *Boletín Mensual da Cultura Galega*, nº 20, agosto de 1925, pp. 6-10

3. *Nós*. *Boletín Mensual da Cultura Galega*, nº 91, xullo de 1931, pp. 128

4. *Nós*. *Boletín mensual da cultura galega*, Suplementos nº 31, Xuño. Biblioteca do CCG. 1931

e dos rostros de tantas e tantas mulleres protagonistas. Os libros de Noa Ríos Bergantinhos e de Aurora Marco, citados na bibliografía e monografías de referencia, entre outras diversas publicacións, testemuñan e examinan o bon facer de tantas galegas e poñen nome e rostro á súa obra. O Álbum de mulleres que, desde o ano 2005, elabora a Comisión de Igualdade -entidade de referencia hoxe para o estudo dos feminismos- do Consello da Cultura Galega, é unha ferramenta indispensable para coñecer a esas mulleres sempre esquecidas e silenciadas.

Por iso non citalas ou non incorporalas como parte imprescindible da Historia de Galiza constitúe un acto de ignorancia ou de falsidade.

Compre tamén subliñar que xa nos tempos de Nós houbo voces masculinas que partillaban a loita feminista, actitude e labor que vemos reflectida nos artigos de *A Nosa Terra* de José Sarmiento Tabares (1919)⁵ e de Jose Via Golpe (1920)⁶, membro este último da Irmandade de Betanzos, representativos dun pensamento e compromiso solidarios coa causa da muller. Igualmente Antón Villar Ponte⁷,

*Elvira Bao (1890-1971).
Mestra, republicana e galeguista*

*Francisca Herrera Garrido (1869-1950).
Poeta e narradora*

*Pura Lorenzana (1907-1997).
Profesora e Historiadora*

casado con Micaela Chao Maciñeira -militante da sección feminina da Irmandade de A Coruña- facía loanza en 1918 da vontade do goberno británico de concederlle o dereito de sufraxio á muller. Iso si, como afirmaba o *Tío Marcos da Portela* «esa corrente foi moi minoritaria e desde logo inexistente nos homes de Nós».

Soamente vou a facer un percorrido curto, a modo de mostra, desas mulleres galegas pioneiras, modernas e libres, devanceiras e mestras que estiveron á fronte de loitas e mobilizacións populares contra os tributos, os arbitrios e os consumos inxustos e abusivos no agrarismo e na defensa da propiedade da terra.

Nas loitas fabriles polas melloras económicas e laborais. Nas loitas políticas na defensa do voto, da cidadanía feminina e dos dereitos de Galiza como pobo, foron loitadoras e feministas aquelas que no Ferrol, en Noia, en Sofán, en Sobredo, na Coruña, e noutros tantos lugares, deron o seu exemplo e ata a súa vida reprimidas ou asasinadas. Chamábanse Generosa, Rosa, Francisca, Candida, e unha longa lista de nomes e imaxes. As liberdades e os dereitos de Galiza tamén teñen nomes de mulleres.

No ano 1918 nace na Coruña a primeira sección feminina das Irmandades e 12 mulleres forman a súa directiva: Josefa Vázquez, Elvira Bao, Teresa Chao, María Balboa, Ermitas López, Micaela Chao, Rosa Martínez, Avelina Fernández, Teresa Fernández,

5. *A Nosa Terra*, nº 85-86, 1919

6. *A Nosa Terra*, nº 111, 1920

7. Sección "Con letra del siete". *La Voz de Galicia*, 10 de xaneiro, 1918

María Miramontes, Genoveva Casal e Avelina Sardina; logo seguiran outras en Ferrol, Betanzos e noutras localidades. Estas Irmandiñas loitarán para que as diferentes asembleas das Irmandades recoñezan os dereitos das mulleres, como así o farán en Lugo e en Compostela. Participaron nos coros, montaron grupos de teatro e organizaron veladas musicais e poéticas. Puxeron en marcha as primeiras escolas de Ensino en Galego e mudaron a vida e os costumes, foron deportistas, mestras, médicas, investigadoras, pianistas, artistas plásticas, modistas, labregas, peixeiros etc., e modernizaron hábitos e prácticas en moitos lugares de Galiza. Por iso na ditadura de Primo de Rivera a policía chamounas «AS MALVADAS». Formaron agrupación republicana da Coruña, militaron a partires do 1931 no partido galeguista e noutros partidos da II República, colaboraron con diferentes artigos no xornal *A Nosa Terra*, tiveron mesmo unha sección propia neste xornal –«o recanto da muller»– e apoiaron e participaron en mitins na defensa do Estatuto de Autonomía de Galicia en 1936. Mesmo algunhas, como María Gómez, foron Alcaldesas (A Gudiña 1936) e por iso foron asasina- das, torturadas, represaliadas, encarceradas, peladas pola represión franquista e da santa cruzada, a partires do 18 de xullo de 1936. Non só por seren esposas, fillas, nais ou irmás de republicanos, causas polas que sufriron unha represión engadida.

Quixera rematar esta breve achega dándolle nomes a algunhas destas protagonistas na historia galega dos tempos de Nós. Non serán todas, cousa imposible pois moitas precisan aínda de estudos detallados e da luz obrigada a respecto das súas biografías. Será soamente un ronsel daquelas pioneiras, mulleres fortes, sabias e ledas, que soñaron e construíron vidas novas cheas de esperanza e traballo, mestras imprescindíbeis nos feminismos de hoxe. Acollemos, xa que logo, na nómina deste ronsel a:

Filomena Dato Muruais, Herminia Fariña Cobián, Carmen Prieto Rouco, Elvira Fernández López, Sofía Casanova, Emilia Pardo Bazán, Mercedes Pinto, María Santos Freire, María Barbeito Cerviño, Luísa Cuesta Gutiérrez, Clemencia Otero Fernández, Emilia Calé Torres, Amparo Taboada, Celia Bouza, Maragarita Astray Reguera, Mercedes Bieito Bouzas, M^a del Carmen Corredoyra, Lolita Díaz Baliño, Dolores del Río Sánchez, Emilia Docet Ríos, María Antonia

*María Miramontes (1895-1964).
Modista e activista social, política e cultural*

*María Antonina Sanjurjo (1910-1939).
Deportista (Hóckey sobre herba)*

Pilar Castillo (1895-1952). Pianista

Sanjurjo, Olimpia Valencia, Hipólita Muñoz, Elvira Fernández López, Dolores Parga Serrano, Blanca Calvo, Herminia Fariña, Avelina Valladares, Amparo López Jean, Joaquina Trillo, Corona González, Sara Insua, Daría González García, Mª Luz Morales (directora da *Vanguardia* de Barcelona en 1936, durante os primeiros meses da guerra civil).

Olimpia Valencia (1898-1987). Médica

María Luz Morales (1898-1980). Xornalista

María Corredoyra (1893-1970). Pintora

*Grupo de teatro da Irmandade da Coruña,
publicado no boletín A Nosa Terra, núm. 25, de decembro de 1918*

Bibliografía

RIOS BERGANTINHOS, Noa (2001): *A muller no nacionalismo galego (1900-1936) Ideología e realidade*. Santiago de Compostela: Ed. Laiovento

MARCO, Aurora (2020): *Irmandiñas*. Santiago de Compostela: Ed. Laiovento.

Día da muller no Museo do pobo galego 2017. (2017): Ed. Museo do Pobo Galego/Deputación da Coruña

Álbum de mulleres. consellodaculturagalega@gal

VV. AA. (2016): *As Irmandades da Fala 1916-1931*. En: Uxío-Breogán Diéguez Cequiel (coord.). Santiago de Compostela: Ed. Laiovento.

VV.AA. (2017): *Repensar Galicia-As Irmandades da Fala*. Museo do Pobo Galego/Xunta de Galicia.